

Glosa do wyroku Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych z dnia 20 czerwca 2019 r. w sprawie *American Legion v. American Humanist Association* z 2019 r.

Grzegorz Maroń

Doktor habilitowany nauk prawnych; profesor w Katedrze Nauk Historyczno- i Teoretycznoprawnych na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Rzeszowskiego; autor i współautor pięciu monografii oraz blisko 100 artykułów naukowych z zakresu teorii i filozofii prawa, prawa wyznaniowego, prawa konstytucyjnego, prawa karnego i prawa amerykańskiego; członek kilku organizacji naukowych.

✉ gmaron@ur.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0002-3861-9103>

Commentary to the Decision of the U.S. Supreme Court of 20 June 2019 in *American Legion v. American Humanist Association* (2019)

The discussed decision refers to the issue of constitutionality of religious symbols on public property. The Supreme Court ruled that 32-foot tall Latin cross erected nearly a century ago to commemorate soldiers who died in World War I did not violate the Establishment Clause of the First Amendment. The Court correctly holds that the religiously expressive monument may be retained for the sake of its historical significance and its place in a common cultural heritage. However, it gives rise to concerns that the Supreme Court set forth a presumption of constitutionality for only “longstanding” monuments, symbols, and practices. Similarly, the Court properly emphasizing the nonreligious meaning and functions of the contested cross, at the same time unduly underestimated its religious dimension. There is no need to overlook deeply Christian nature of the cross, when simultaneously exhibiting its cultural and historical importance.

Słowa kluczowe: symbole religijne, zasada religijnej neutralności państwa, orzecznictwo, Stany Zjednoczone

Key words: religious symbols, principle of religious neutrality of state, case-law, the United States

<https://doi.org/10.32082/fp.v4i54.201>

1. W komentowanym orzeczeniu Sąd Najwyższy Stanów Zjednoczonych stanął na stanowisku, że eksponowanie przez władze publiczne symboli religijnych nie narusza konstytucyjnej zasady

religijnej neutralności państwa (*Establishment Clause*)¹, ilekroć chodzi o konkretne desygnaty tych symboli, które są prezentowane w przestrzeni publicznej od wielu lat i na przestrzeni czasu pozyskały także istotną pozareligijną doniosłość².

2. Glosowany wyrok dotyczy zagadnienia coraz żywiej diskutowanego w doktrynie prawniczej państw demoliberalnych³. Fakt, iż rozstrzygnięcie w sprawie *American Legion v. American Humanist Association*⁴ jest kolejnym orzeczeniem Sądu Najwyższego USA z zakresu problematyki obecności symboli religijnych na *forum publicum*, świadczy o jej prawnej złożoności. W dotychczasowym *case law* tego Sądu zapadały wyroki, w których zarówno uznawano, jak i kwestionowano konstytucyjność umieszczania symboli religijnych na nieruchomościach należących do władz federalnych, stanowych i lokalnych. O ile w rodzimym orzecznictwie rozpatrywano wyłącznie kwestię legalności prezentowania symbolu krzyża łacińskiego w budynkach władz państwowych i samorządowych⁵, o tyle amerykańska judykatura, w tym Sąd Najwyższy, ustosunkowywała się do dopuszczalności eksponowania przez władze publiczne także takich innych niż

krzyż⁶ symboli religijnych, jak zwłaszcza bożonarodzeniowe szopki, menory⁷ oraz pomniki czy tablice z Dekalogiem⁸.

Komentowanym orzeczeniem Sąd Najwyższy po raz pierwszy odniósł się merytorycznie do konstytucyjności prezentowania na nieruchomościach publicznych przez władze publiczne chrześcijańskiego symbolu krzyża. Rozpatrywana w 2010 r. sprawa *Salazar v. Buono* dotyczyła co prawda również obecności krzyża łacińskiego jako pomnika wojennego w Parku Narodowym Mojave w Kalifornii, ale wydane wówczas rozstrzygnięcie koncentrowało się bardziej wokół kwestii proceduralnych niż materialnoprawnych⁹. Z kolei w 1995 r. Sąd Najwyższy orzekł o legalności umieszczania symboli religijnych, w tym *in concreto* krzyża, na tzw. tradycyjnym forum publicznym – jak zwłaszcza ulice, chodniki, place i parki publiczne – ale chodziło wówczas o symbole trwale niezespolone z podłożem oraz eksponowane z inicjatywy i przez podmioty prywatne¹⁰.

3. Omawiany wyrok zapadł w następującym stanie faktycznym. W 1918 r. grupa mieszkańców hrabstwa

1 Wyrażona w pierwszej poprawce do federalnej ustawy zasadniczej *Establishment Clause* w dosłownym brzmieniu oznacza klauzulę zakazu ustanawiania czy klauzulę nieustanawiania religii przez państwo. Określa się ją jako zasadę religijnej neutralności państwa lub zasadę rozdziału Kościoła i państwa. Jej odpowiednikiem w rodzimym porządku prawnym jest art. 25 Konstytucji RP, por. T.J. Zieliński, *Neutralność religijna państwa w USA w świetle orzecznictwa federalnego Sądu Najwyższego (zagadnienia podstawowe)* (w:) M. Pietrzak, *Francuska ustawa z 9 grudnia 1905 roku o rozdziale Kościoła i państwa z perspektywy stu lat*, Warszawa 2007, s. 87–105; R. Małajny, „Mur Separacji” – państwo a Kościół w Stanach Zjednoczonych Ameryki, Katowice 1992.

2 Tekst wyroku dostępny na: https://www.supremecourt.gov/opinions/18pdf/17-1717_4f14.pdf.

3 Por. P. Stanisław, M. Zawisław, M. Ordon, *Obecność krzyża w przestrzeni publicznej. Doświadczenia niektórych państw europejskich*, Lublin 2016.

4 *American Legion v. American Humanist Association*, 139 S.Ct. 2067 (2019).

5 Por. A. Romanko, *Symbol krzyża w sferze publicznej w kontekście wybranych orzeczeń*, „Kościół i Państwo” 2013, nr 2, s. 207–226.

6 W. Bańczyk, *Prawo do publicznego eksponowania symbolu religijnego w świetle zasad neutralności i bezstronności w stosunkach państwo–Kościół na przykładzie Stanów Zjednoczonych Ameryki oraz Rzeczypospolitej Polskiej*, „Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UI” 2017, nr 4, s. 5–72.

7 *Lynch v. Donnelly*, 465 U.S. 668 (1984); *Allegheny County v. ACLU of Pittsburgh*, 492 U.S. 573 (1989). Por. G. Maroń, *Konstytucyjność bożonarodzeniowej symboliki w przestrzeni publicznej w świetle orzecznictwa sądów Stanów Zjednoczonych*, „Przegląd Sejmowy” 2018, nr 3, s. 123–141.

8 *Stone v. Graham*, 449 U.S. 39 (1980); *Van Orden v. Perry*, 545 U.S. 677 (2005); *McCreary County v. ACLU of Kentucky*, 545 U.S. 844 (2005). Por. G. Maroń, *Konstytucyjność eksponowania w przestrzeni publicznej Dekalogu w świetle orzecznictwa sądów Stanów Zjednoczonych*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2019, nr 1, s. 147–170.

9 Sąd Najwyższy nakazał sądom niższej instancji jeszcze raz ocenić legalność ustawy Kongresu, której mocą działka, na której zlokalizowano krzyż, miała być przeniesiona wraz z religijnym monumentem na własność prywatnego stowarzyszenia skupiającego weteranów wojennych. *Salazar v. Buono*, 559 U.S. 700 (2010).

10 *Capitol Square Review & Advisory Bd. v. Pinette*, 515 U.S. 753 (1995).

Prince George w stanie Maryland podjęła inicjatywę wzniesienia krzyża jako wojennego monumentu upamiętniającego 49 żołnierzy amerykańskich pochodzących z tego hrabstwa, którzy polegli w I wojnie światowej. Mieszkańcy założyli w tym celu komitet i rozpoczęli zbiórkę publiczną. Z powodu problemów finansowych realizację projektu przejął miejscowy oddział ogólnokrajowej organizacji weteranów wojennych (American Legion). Budowę pomnika wojennego, który przyjął nazwę Blandenburg Peace Cross, sfinansowano w 1925 r.

względy bezpieczeństwa ruchu drogowego. Komisja ponosiła odtąd wydatki na utrzymanie krzyża, natomiast American Legion zachował prawo do organizowania uroczystości patriotycznych wokół monumentu.

Po blisko 90 latach od wzniesienia monumentu Amerykańskie Towarzystwo Humanistyczne wniosło w 2012 r. pozew do sądu federalnego, podnosząc w nim, że obecność krzyża na nieruchomości publicznej oraz wydatkowanie publicznych pieniędzy na jego utrzymanie narusza *Establishment Clause*. W pozwie domagano się zburzenia krzyża, jego usunięcia lub

Komentowanym orzeczeniem Sąd Najwyższy po raz pierwszy odniósł się merytorycznie do konstytucyjności prezentowania na nieruchomościach publicznych przez władze publiczne chrześcijańskiego symbolu krzyża.

Monument ma postać krzyża łacińskiego o wysokości około 12 metrów z emblematem American Legion. Krzyż posadowiony jest na cokole, na którym umieszczono m.in. tablicę pamiątkową z napisem „Bohaterom hrabstwa Prince George w stanie Maryland, którzy stracili życie w Wielkiej Wojnie za wolność świata” wraz z wymienieniem personaliów 49 żołnierzy. Przez lata pod krzyżem wielokrotnie odbywały się uroczystości ku czci weteranów podczas świąt państwowych. Z czasem w bliskiej odległości wzniesiono kolejne pomniki upamiętniające żołnierzy amerykańskich uczestniczących w innych konfliktach zbrojnych, a cały teren przekształcono w Park Pamięci Weteranów.

Wraz z rozwojem infrastrukturalnym okolicy krzyż znalazł się w sąsiedztwie ruchliwego skrzyżowania. W 1961 r. działka z monumentem została nabyta przez podmiot władzy lokalnej odpowiedzialny za zarządzanie parkami i politykę przestrzenną (Maryland-National Capital Park and Planning Commission). Celem pozyskania gruntu wraz z krzyżem było z jednej strony zachowanie wojennego monumentu, a z drugiej

pozbawienia go ramion, tak aby stał się wizualnie świeckim obeliskiem. Federalny Sąd Okręgowy oddalił pozew, ale w drugiej instancji Sąd Apelacyjny dla Czwartego Okręgu podzielił zarzuty skarżących¹¹.

Ostatecznie Sąd Najwyższy uznał, iż obecność Blandenburg Peace Cross na nieruchomości publicznej pozostaje w zgodzie z konstytucyjną zasadą religijnej neutralności państwa. Uzasadnienie wyroku napisał sędzia Samuel Alito. Orzeczenie zapadło stosunkiem głosów 7 do 2. Do wyroku zgłoszono pięć zdań zbieżnych i jedno zdanie odrębne, co świadczy o rozbieżności składu orzekającego co do poszczególnych aspektów prawnej oceny przedmiotu sporu.

4. Kluczowy dla rozstrzygnięcia sprawy był wybór jednego z kilku niekorespondujących ze sobą sposobów interpretacji i aplikacji *Establishment Clause* wypra-

11 *American Humanist Association v. Maryland-National Capital Park and Planning Commission*, 147 F.Supp. 3d 373 (Md. 2015) oraz *American Humanist Association v. Maryland-National Capital Park and Planning Commission*, 874 F.3d 195 (2017).

cowanych w orzecznictwie¹². Do najważniejszych tzw. testów, z których pomocą amerykańskie sądy weryfikują konstytucyjność aktów normatywnych i działań władz publicznych na gruncie zasady rozdziału Kościoła i państwa (religijnej neutralności państwa), należą: test Lemona, test poparcia, test przymusu oraz test historyczności i tradycji.

Test Lemona, który w przedmiotowej sprawie zastosowały sądy niższych instancji, składa się z trzech elementów. Zgodnie z nim przepisy prawne lub praktyka władz publicznych są zgodne z konstytucją, jeśli jednocześnie: mają świecki cel; ich głównym skutkiem nie jest ani sprzyjanie (*advancing*), ani czynienie przeszkód (*inhibiting*) religii; nie prowadzą do nadmiernego uwikłania (*entanglement*) władzy w religię¹³.

Test poparcia (*endorsement test*) nawiązuje do drugiego z kryteriów testu Lemona. Zgodnie z nim do naruszenia *Establishment Clause* dochodzi wówczas, gdy władza swoim postępowaniem wyraża poparcie lub dezaprobatę wobec religii. Praktyka władzy publicznej przeczy zasadzie religijnej neutralności, ilekroć w przeświadczeniu rozumnego bezstronnego obserwatora komunikuje ona nierówne traktowanie czy nierówny status obywateli wyznających odmienne światopoglądy. Niekonstytucyjne są te akty czy decyzje władz, które rodzą wśród Amerykanów racjonalne poczucie politycznego wykluczenia, dzieląc obywateli na „outsiderów” i „uprzywilejowanych członków politycznej wspólnoty” ze względu na ich wyznanie bądź bezwyznaniowość¹⁴.

12 O wiele rzadziej rolę wzorca kontrolnego w ocenie konstytucyjności prezentowania symboli religijnych na nieruchomościach publicznych pełnią inne zasady konstytucyjne. Przykładowo w sprawie *Pleasant Grove City et al. v. Summum*, 555 U.S. 460 (2009) Sąd Najwyższy oceniał zgodność z konstytucyjną zasadą wolności słowa (*Free Speech Clause*) decyzji władz lokalnych o odmowie usytuowania w publicznym parku podarowanego im przez Kościół Summum monumetu z inskrypcją Siedmiu Aforyzmów (zasad wiary tego Kościoła), w sytuacji gdy władze te uprzednio zgodziły się umieścić w parku pomnik przedstawiający Dekalog, również przekazany im przez podmiot prywatny.

13 Nazwa testu nawiązuje do oznaczenia jednego z orzeczeń Sądu Najwyższego, w którym go wyartykułowano. *Lemon v. Kurtzman*, 403 U.S. 602, 612-14 (1971).

14 *Lynch*, 465 U.S. 688 (O'Connor, concurring).

Test przymusu (*coercion test*) do oceny konstytucyjności działań władz publicznych każe wziąć pod uwagę to, czy działania te w sposób bezpośredni lub pośredni ingerują w sferę konstytucyjnie chronionej wolności religii jednostki (*Free Exercise Clause*), zwłaszcza wolności w ujęciu negatywnym („wolność od”). W świetle tego testu władza „nie może nikogo zmuszać do wspierania religii czy partycypowania w jej praktykowaniu”¹⁵. Zmuszanie jest rozumiane nie tylko w kategoriach fizycznej przemocy czy groźby przemocy, ale także światopoglądowej indoktrynacji, zwłaszcza w odniesieniu do osób podatnych na psychologiczne oddziaływanie, np. małoletnich uczniów w szkołach.

Na gruncie testu historyczności i tradycji (test *Marsha*) pod uwagę bierze się to, czy kwestionowana przed sądem praktyka władzy publicznej jest „głęboko osadzona w historii” państwa i narodu¹⁶. Silne ugruntowanie kontestowanego działania władzy w nieprzerwanej i powszechnej narodowej tradycji przemawia za jego konstytucyjnością. Religijna natura praktyki władzy – np. rozpoczynanie modlitwą posiedzeń Kongresu – nie dyskwalifikuje jej konstytucyjności, jeśli praktykę tę można uznać za „część tkanki naszego społeczeństwa”. Przyjęcie prawnej dopuszczalności takiego działania nie jest bowiem wówczas jego urzędową afirmacją, lecz jedynie „tolerowanym uznaniem wierznie szeroko podzielanych przez naród tego państwa”¹⁷.

W komentowanym wyroku jednoznacznie stwierdzono, iż test Lemona nie może uchodzić za uniwersalny standard orzeczniczy właściwy do rozstrzygnięcia wszystkich spraw z zakresu *Establishment Clause*. Tym samym Sąd Najwyższy *explicitie* usankcjonował istniejący stan rzeczy polegający na posługiwaniu się w praktyce orzeczniczej niniejszym testem w sposób niekonsekwentny. Przywołał egzemplifikacyjnie własne wcześniejsze wyroki, w których wyraźnie odmówiono zastosowania testu Lemona lub go zignorowano.

15 *Lee v. Weisman*, 505 U.S. 577, 587 (1992).

16 *Marsh v. Chambers*, 463 U.S. 783, 786 i 792 (1983).

17 *Marsh*, 463 U.S. 792. Podobnie *Town of Greece v. Galloway*, 572 U.S. 565 (2014). Por. szerzej F. Longchamps de Bérrier, *Polityczny podział wzdłuż linii podziału religijnego? Dwa nowe orzeczenia Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych*, „Forum Prawnicze” 2014, nr 2, s. 4–9.

Odwołał się też do poglądów doktryny prawniczej i orzecznictwa, w których test ten poddano krytyce.

Kwestią sporną pozostaje to, w jakim zakresie Sąd zdyskredytował test Lemona. W uzasadnieniu wyroku zanegowano utylitarzną wartość tego standardu orzeczniczego w odniesieniu do zaledwie jednej z sześciu kategorii spraw objętych zakresem *Establishment Clause*. Podkreślono nieprzydatność testu do oceny

ni monumentu kilkadziesiąt lat temu. Błędem byłoby natomiast – jego zdaniem – usuwanie ich tylko ze względu na przypuszczenia poszczególnych sędziów co do religijnego motywu. Po drugie, przez lata pierwotny cel religijny może zostać uzupełniony, a nawet przesłonięty przez inne cele i motywy przyswiewające dalszemu ekspozowaniu monumentu. Coraz bardziej zróżnicowane wyznaniowo społeczeństwo może pra-

Test Lemona nie może uchodzić za uniwersalny standard orzeczniczy właściwy do rozstrzygnięcia wszystkich spraw z zakresu *Establishment Clause*.

konstytucyjności „religijnych odniesień czy wizerunków w publicznych monumentach, symbolach, motywach, ekspozycjach bądź ceremoniach”¹⁸. Wiążącego charakteru nie posiada ani wyrażony w zdaniach zbieżnych pogląd o nieadekwatności testu Lemona wobec jakiegokolwiek grupy spraw podpadających pod *Establishment Clause*, ani stanowisko podkreślające z kolei dalszą doniosłość kryterium celu i kryterium skutku z testu Lemona wobec oceny przedmiotowej sprawy i spraw analogicznych¹⁹.

Sąd podał cztery przekonujące powody, ze względu na które nie sposób stosować testu Lemona przy weryfikowaniu konstytucyjności prezentowanych od wielu lat przez władze publiczne monumentów o treściach religijnych. Po pierwsze, zwrócił uwagę na praktyczne trudności w ustaleniu celu towarzyszącego wzniesie-

nię zachowania religijnych monumentów „ze względu na ich historyczne znaczenie lub miejsce we wspólnym dziedzictwie kulturowym”. Po trzecie, z upływem czasu ewoluować może także samo przesłanie czy wymowa religijna w swej postaci monumentu, który staje się elementem „społecznego krajobrazu i tożsamości”. Obywatele mogą aprobatywnie odnosić się do obecności tych monumentów w przestrzeni publicznej, „niekoniecznie przyjmując ich religijne korzenie”. Jako przykład Sąd podał paryską katedrę Notre Dame będącą nieoficjalnym francuskim symbolem narodowym, doniosłym tak dla osób religijnych, jak i niereligijnych. Jakkolwiek katedra jest miejscem kultu, wielu Francuzów widzi w niej zarazem immanentny składnik „samej idei Paryża czy Francji”. Podobnie historycznie ugruntowane w społecznej świadomości stały się nazwy wielu miast czy ich oficjalne motta i flagi zawierające religijne odniesienia. W końcu Sąd podniósł, iż usuwanie z przestrzeni publicznej religijnych monumentów, które pozyskały historyczne znaczenie i wpisały się w lokalny krajobraz, może być odebrane za przejaw „agresywnej wrogości wobec religii”, na podobieństwo tej będącej udziałem „wojujących świeckich reżimów”. Jak realistycznie zauważył Sąd: „Dla osób znających historię widok obalanych pomników będzie sugestywny, niepokojący i dzieliący”²⁰.

18 Sąd uchylił się od odpowiedzi w kwestii relewantności testu Lemona do oceny: aktów religijnej akomodacji i religijnych wyłączeń spod ogólnie obowiązującego prawa; dotacji i ulg podatkowych; aktów religijnej ekspresji w szkołach publicznych; reglamentacji prywatnych aktów religijnej ekspresji; ingerencji władzy publicznej w wewnętrzne sprawy Kościołów; innych spraw, takich jak zakaz handlu i pracy w niedziele i święta czy udział Kościołów w procesie decyzyjnym władz publicznych.

19 *American Legion...*, s. 2097–2098 (Thomas, J., *concurring in the judgment*); s. 2092 (Kavanaugh, J., *concurring*); s. 2094 (Kagan, J., *concurring*).

20 *American Legion...*, s. 2082–2085.

5. Rozumowanie Sądu uzasadniające konstytucyjność Bładensburg Peace Cross wpisuje się w powyższy wspomniany test historyczności. Sąd przyjął i wyraźnie wyartykułował domniemanie konstytucyjności dla „liczących wiele lat [*longstanding*] monumentów, symboli i praktyk”. Zarazem zaznaczył, że odrębną kwestią jest zgodność z *Establishment Clause* nowo wznoszonych monumentów o religijnych treściach. W świetle tej konkluzji nie można mówić o całkowitych

cele religijne i niereligijne. Znamienne, iż Sąd zdaje się dostrzegać wyłącznie pozareligijną wymowę i funkcję Bładensburg Peace Cross. Sąd przekonująco twierdzi, że sporny krzyż symbolizuje poświęcenie poległych żołnierzy i jest formą ich upamiętnienia oraz złożenia im hołdu. Zgodnie ze stanem faktycznym zauważa też, że monument stał się znakiem rozpoznawczym lokalnej społeczności (*community landmark*). Ilekroć natomiast Sąd kilkakrotnie mówi o religijnej naturze

Sąd przyjął i wyraźnie wyartykułował domniemanie konstytucyjności dla „liczących wiele lat pomników, symboli i praktyk”.

tym zdezawuowaniu testu *Lemon* w sprawach konstytucyjności eksponowania przez władze publiczne symboli religijnych na nieruchomościach publicznych.

Nie przekonuje przeciwstawienie monumentów eksponowanych od wielu lat tym, które wzniesiono dopiero niedawno. Sędzia Neil Gorsuch zasadnie sprzeciwia się absolutyzacji kryterium czasu w prawnej ocenie omawianej kategorii spraw. Sygnalizuje też jego nieostrość, skoro Sąd nie wskazał, ile lat musi liczyć monument o religijnej symbolice, aby jego obecność na *forum publicum* objąć domniemanie konstytucyjności. Zwraca uwagę, iż wedle rozumowania sądu nieoczywista staje się konstytucyjność na przykład wzniesionego w 2001 r. w Południowej Karolinie przedstawiającego gwiazdę Dawida monumentu, który oddaje cześć ofiarom holokaustu, czy krzyża postawionego w 2004 r. w Kalifornii przez żołnierzy piechoty morskiej w celu upamiętnienia kolegów poległych w wojnie z terroryzmem²¹.

Argumentacja Sądu w kwestii konstytucyjności spornego krzyża, jakkolwiek zasadniczo zasługuje na uznanie, to jednak nie jest do końca konsekwentna. W orzeczeniu trafnie podkreślono, iż krzyż może posiadać znaczenie zarówno religijne, jak i pozareligijne, podobnie jak u podstaw jego eksponowania mogą stać

krzyża, czyni to bardziej w odniesieniu do krzyża *in generale*, a nie tego będącego przedmiotem sprawy.

Sąd, prawidłowo i rzetelnie eksponując pozareligijne przesłanie i funkcje wojennego monumentu z hrabstwa Prince George, nie musiał i nie powinien pomijać czy pomniejszać jego religijnej wymowy. Usunięcie Bładensburg Peace Cross tylko wówczas może być odebrane „za manifestację wrogości wobec religii” – jak ujęto to w orzeczeniu – ilekroć w tym konkretnym monumencie dostrzega się wciąż także symbol religijny, a religijny wymiar nie ma marginalnego udziału. Rację ma sędzia Brett Kavanaugh, twierdząc, że „ponizające tak dla wierzących, jak i niewierzących byłoby mówić, iż krzyż nie posiada charakteru religijnego”²². Stanowisko takie, zbliżające się do doktryny ceremonialnego deizmu²³, oznaczałoby rozwiązanie problemu konstytucyjnego poprzez nieuprawnione zredefiniowanie jego materii.

Uznanie konstytucyjności eksponowania krzyża nie wymaga odcięcia się, choćby *tacite*, od jego znaczenia na gruncie chrześcijaństwa. O ile zrozumiałe jest, że Sąd, uzasadniając zgodność Bładensburg Peace Cross

21 Tamże, s. 2102 (Gorsuch, J. *concurring in the judgment*).

22 Tamże, s. 2093–2094 (Kavanaugh, J., *concurring*).

23 G. Maroń, *Konstytucyjność aktów ceremonialnego deizmu w świetle orzecznictwa sądów USA*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2017, nr 3, s. 31–51.

z *Establishment Clause*, skupił się na pozareligijnej wymowie krzyża, o tyle niepotrzebnie o religijnej doniosłości tego monumentu napisał jedynie „między wierszami”. Jak zauważa sędzia Clarence Thomas, obecność spornego krzyża na nieruchomości publicznej jest konstytucyjna, nawet jeśli przypisać mu „religijne znaczenie jako kluczowemu symbolowi chrześcijaństwa”²⁴.

władze publiczne będzie odtąd test historyczności i tradycji, aczkolwiek trudno prognozować w szczegółach operacjonalizację tego testu w praktyce adjudykacyjnej. Sędziowie głosujący za głosowanym rozstrzygnięciem nie byli zgodni w tej materii. Przykładowo sędzia Elena Kagan opowiedziała się za sięganiem do kryterium historycznego zależnie od okoliczności poszczególnych spraw, kwestionując bardziej zgeneralizowaną

Sąd, prawidłowo i rzetelnie eksponując pozareligijne przesłanie i funkcje wojennego pomnika z hrabstwa Prince George, nie musiał i nie powinien pomijać czy pomniejszać jego religijnej wymowy.

Błąd w odwrotnym kierunku popełnia z kolei w swojej argumentacji sędzia Ruth Bader Ginsburg jako autorka zdania odrębnego. Dla niej chrześcijańska natura krzyża niemal całkowicie wypiera pozareligijne treści i funkcje tego symbolu. Ustalenie wymowy krzyża głównie przez pryzmat teologii, przy niedoszacowaniu społeczno-kulturowego wymiaru religii, prowadzi do zbyt pochopnego i tendencyjnego doszukiwania się w eksponowaniu spornego monumentu przejawu faworyzowania chrześcijaństwa i czynienia z obywateli niebędących chrześcijanami „outsiderów” wewnątrz politycznej wspólnoty²⁵. Tymczasem, jak zauważa Sąd, fakt, iż „krzyż bez wątplenia jest chrześcijańskim symbolem”, nie powinien nam „przesłaniać tego wszystkiego innego, co reprezentuje Bladensburg Cross”²⁶.

Orzecznictwo sądów federalnych i stanowych w najbliższych latach pokaże rzeczywistą wartość instruktażową komentowanego wyroku. Najprawdopodobniej dominującym standardem orzeczniczym w ocenie symboli religijnych od dawna eksponowanych przez

rolę tego kryterium w sądowej deliberacji²⁷.

Tym bardziej nieoczywista pozostaje przyszła wykładnia operatywna *Establishment Clause* w kontekście nowych czy relatywnie nowych przypadków eksponowania symboli religijnych przez władze publiczne. Wskazówki w tym względzie zawarte w uzasadnieniu samego wyroku są wysoce ocenne, nawet jeśli *prima facie* budzą aprobatywne asocjacje. Sąd Najwyższy wśród kryteriów, jakie należy wziąć pod uwagę, podaje „szacunek i tolerancję dla różnych poglądów, szczerą wysiłek na rzecz inkluzywności i niedyskryminacji oraz uznanie doniosłej roli religii w życiu licznych Amerykanów”²⁸. Paradoksalnie zdanie odrębne do wyroku uzasadniono właśnie tym, że obecność Bladensburg Peace Cross na nieruchomości publicznej jest źródłem społecznej alienacji i marginalizacji niechrześcijan. Sposób aplikowania *Establishment Clause* do monumentów o treściach religijnych będących własnością władz publicznych wzniesionych kilka czy kilkanaście lat przed wniesieniem pozwu pozostaje sprawą otwartą.

6. Reasumując, studium głosowanego orzeczenia prowadzi do kilku głównych spostrzeżeń i wnio-

24 *American Legion...*, s. 2096 (Thomas, J., *concurring in the judgment*).

25 Tamże, s. 2106 (Ginsburg, J., *dissenting*).

26 Tamże, s. 2090.

27 Tamże, s. 2094 (Kagan, J., *concurring*).

28 Tamże, s. 2089.

sków. Aprobatorywnie należy odnieść się do sentencji wyroku, w której stwierdzono zgodność Bładensburg Peace Cross z zasadą religijnej neutralności państwa. Ambiwalentnie wypada natomiast ocena przyjętego przez Sąd *ratio decidendi* i jej aplikowania do stanu faktycznego sprawy oraz ocena wartości instruktażowej komentowanego wyroku. Zasadnie Sąd częściowo zdystansował się od dalszego stosowania testu Lemona w omawianej kategorii spraw. Dotychczasowe *case law* pokazuje, że test ten stanowił źródło konfuzji w orzecznictwie i sprzyjał sędziowskiej dyskrecjonal-

nyjny minimalizm³¹, swoje rozstrzygnięcie i argumentację zawęził do przypadków, gdy symbole religijne są od dawna eksponowane przez władze publiczne. Kontrowersje budzi uzależnienie domniemania konstytucyjności symboli religijnych na nieruchomościach publicznych głównie od czasu zainstalowania ich tam, a nie tyle od kulturowo i historycznie determinowanej wymowy i funkcji konkretnych symboli w danym społeczeństwie. Przykładowo problematyczne byłoby pozostawienie w przestrzeni publicznej Bładensburg Peace Cross przy jednoczesnym usuwaniu z nierucho-

Uznanie konstytucyjności eksponowania krzyża nie wymaga odcięcia się, choćby *tacite*, od jego znaczenia na gruncie chrześcijaństwa.

ności i sądowemu aktywizmowi. Wyrażona w orzeczeniu jego krytyka każe z dużą ostrożnością odnosić się do przydatności rozwiązań analogicznych do testu Lemona dla polskiej judykatury przy interpretacji art. 25 ust. 2 Konstytucji RP²⁹. Wartościowe jest też wyeksponowanie przez Sąd Najwyższy w komentowanym wyroku inkluzywistycznego rozumienia zasady religijnej neutralności władz publicznych. Zasada ta nie wymaga wyrugowania tego, co religijne, z przestrzeni publicznej i przyjęcia postawy izolacionistycznej. Sprowadzanie religii do sfery czysto prywatnej świadczy o niezrozumieniu istoty religii³⁰. Sąd trafnie zauważa, że usuwanie historycznie i kulturowo ugruntowanej, wielofunkcyjnej i wielofunkcyjnej symboliki religijnej z nieruchomości publicznych wiele osób może odebrać za akt wrogości wobec religii w duchu radykalnego sekularyzmu, a nie działanie na rzecz poszanowania religijnej neutralności. Sąd Najwyższy, obierając decy-

mości publicznych na drodze sądowej monumentów w formie krzyża upamiętniających współcześnie poległych żołnierzy. W końcu sceptycznie należy odnieść się do zaprezentowanej przez Sąd sofistyki polegającej na prawidłowym wypukleniu wielowymiarowości symbolu krzyża, przy jednoczesnym unikaniu wyraźnej konstatacji, że Bładensburg Peace Cross, posiadając doniosłe pozareligijne znaczenie i funkcje, wciąż pozostaje również symbolem religijnym, którego chrześcijański komponent nie ma charakteru tylko szczątkowego. Swoista *quasi*-dechryzjanizacja krzyża w celu zachowania jego obecności na nieruchomości publicznej byłaby zabiegiem nieuczciwym, tak wobec chrześcijan, jak i niechrześcijan.

Głosowany wyrok zapewne w niemalym stopniu ujednolici amerykańskie orzecznictwo w sprawach dotyczących eksponowania symboli religijnych przez władze publiczne, ale tylko tych konkretnych symboli, za którymi stoi *argumentum ad antiquitatem*. W przypadku innych symboli należy spodziewać się sądowych rozstrzygnięć *a casu ad casum* w oparciu o różne standardy orzecznicze i z różnym rezultatem.

29 Por. odmiennie W. Brzozowski, *Bezstronność światopoglądowa władz publicznych w Konstytucji RP*, Warszawa 2011, s. 98–103.

30 O krytyce prywatystycznej wizji religii zob. G. Maroń, *Integralność religijna sędziego oraz argumentacja religijna w amerykańskim procesie orzeczniczym*, Rzeszów 2011, s. 96–103.

31 C. Sunstein, *One Case at a Time – Judicial Minimalism on the Supreme Court*, Cambridge 1999.

Komentowane orzeczenie, jakkolwiek uwarunkowane specyfiką amerykańskiego porządku prawnego, może stanowić wartościowy materiał komparatystyczny także dla doktryny prawniczej i judykatury w Europie, w tym w Polsce.

Bibliografia

- Bańczyk W., *Prawo do publicznego eksponowania symbolu religijnego w świetle zasad neutralności i bezstronności w stosunkach państwo – Kościół na przykładzie Stanów Zjednoczonych Ameryki oraz Rzeczypospolitej Polskiej*, „Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ” 2017, nr 4, s. 50–72.
- Brzozowski W., *Bezstronność światopoglądowa władz publicznych w Konstytucji RP*, Warszawa 2011.
- Longchamps de Bérier F., *Polityczny podział wzdłuż linii podziału religijnego? Dwa nowe orzeczenia Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych*, „Forum Prawnicze” 2014, nr 2, s. 3–15.
- Małajny R., *„Mur Separacji” – państwo a Kościół w Stanach Zjednoczonych Ameryki*, Katowice 1992.
- Maroń G., *Konstytucyjność eksponowania w przestrzeni publicznej Dekalogu w świetle orzecznictwa sądów Stanów Zjednoczonych*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2019, nr 1, s. 147–170.
- Maroń G., *Integralność religijna sędziego oraz argumentacja religijna w amerykańskim procesie orzecznictwym*, Rzeszów 2011.
- Maroń G., *Konstytucyjność bożonarodzeniowej symboliki w przestrzeni publicznej w świetle orzecznictwa sądów Stanów Zjednoczonych*, „Przegląd Sejmowy” 2018, nr 3, s. 123–141.
- Maroń G., *Konstytucyjność aktów ceremonialnego deizmu w świetle orzecznictwa sądów USA*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2017, nr 3.
- Romanko A., *Symbol krzyża w sferze publicznej w kontekście wybranych orzeczeń*, „Kościół i Państwo” 2013, nr 2, s. 207–226.
- Stanisz P., Zawiślak M., Ordon M., *Obecność krzyża w przestrzeni publicznej. Doświadczenia niektórych państw europejskich*, Lublin 2016.
- Sunstein C., *One Case at a Time – Judicial Minimalism on the Supreme Court*, Cambridge 1999.
- Zieliński T.J., *Neutralność religijna państwa w USA w świetle orzecznictwa federalnego Sądu Najwyższego (zagadnienia podstawowe)* (w:) M. Pietrzak, *Francuska ustawa z 9 grudnia 1905 roku o rozdziale Kościoła i państwa z perspektywy stu lat*, Warszawa 2007.

Orzecznictwo

- Allegheny County v. ACLU of Pittsburgh*, 492 U.S. 573 (1989).
- American Humanist Association v. Maryland-National Capital Park and Planning Commission*, 147 F.Supp. 3d 373 (Md. 2015).
- American Humanist Association v. Maryland-National Capital Park and Planning Commission*, 874 F.3d 195 (2017).
- American Legion v. American Humanist Association*, 139 S.Ct. 2067 (2019).
- Capitol Square Review & Advisory Bd. v. Pinette*, 515 U.S. 753 (1995).
- Lee v. Weisman*, 505 U.S. 577 (1992).
- Lemon v. Kurtzman*, 403 U.S. 602 (1971).
- Lynch v. Donnelly*, 465 U.S. 668 (1984).
- Marsh v. Chambers*, 463 U.S. 783 (1983).
- McCreary County v. ACLU of Kentucky*, 545 U.S. 844 (2005).
- Pleasant Grove City et al. v. Summum*, 555 U.S. 460 (2009).
- Salazar v. Buono*, 559 U.S. 700 (2010).
- Stone v. Graham*, 449 U.S. 39 (1980).
- Town of Greece v. Galloway*, 572 U.S. 565 (2014).
- Van Orden v. Perry*, 545 U.S. 677 (2005).